

УДК 32:316.7

Соціокультурні засади розвитку політичної культури

Аліна Зуйковська,
аспірант кафедри політології
Національного університету
„Кієво-Могилянська академія”

Стаття присвячена проблемі взаємовпливу соціокультурної і політичної сфер життя суспільства. Розглянуто політичні механізми реалізації соціокультурного потенціалу суспільства, позначено проблему оновлення змісту політичної культури для підтримання суспільної солідарності і розвитку української спільноти.

Ключові слова: політична культура, соціокультурний потенціал, суспільна солідарність.

The article is devoted to the problem of social, cultural and political spheres of society. The author describes political mechanisms of socio-cultural potential realization, explains the necessity of political culture renovation for supporting solidarity and development of Ukrainian community.

Keywords: political culture, socio-cultural potential, social solidarity.

Ефективність політичної системи і конструктивність державної політики залежать від того, наскільки формат політичної системи дозволяє оперативно й адекватно реагувати на запити суспільства. Природно, що політичні інститути і цінності, формуючись відповідно до закономірностей розвитку спільноти, сприяють реалізації її соціокультурного потенціалу.

Необхідність оновлення стандартів і цінностей політичної діяльності в пострадянських країнах зумовила запозичення певних патернів політичної взаємодії, їх впровадження в соціокультурне середовище спільнот. Відкритий міжкультурний діалог сприяв інтенсивному обміну політичним досвідом з країнами розвинутих демократій, і ознаки демократичності

відносно швидко стали вважатися критеріями політичного розвитку багатьох перехідних суспільств.

Однак який би зміст не мали нові стандарти і правила політичного життя, імплементація новацій завжди викликає конфлікт з традиційними елементами політичної культури, і він тим гостріший, чим масштабніші зміни. Перебуваючи у процесі адаптації традиційних політичних норм до „сучасних”, політична культура дезінтегрується, змінюється її структурна конфігурація. Традиційні ідентитети підпадають під сумнів, поступово втрачаючи своє значення, що робить уразливими відчуття національної і громадянської ідентичностей. Це супроводжується збільшенням відстані між політичними світами суб'єктів політики, що ускладнює, а іноді й унеможливорює належну всезагальну підтримку „нових” політичних структур – довіру, лояльність, визнання як „свого”. У результаті функціональна ефективність нового політичного інституту починає залежати від часу його існування в суспільстві, а тривалість його функціонування, у свою чергу, потрапляє в залежність від випадку – наскільки вгадали чи не вгадали суб'єкти політичного розвитку час і місце у спільній системі цінностей для його розбудови.

Водночас складно знайти суспільство, яке не змінюється у просторі і в часі: через набуття нових ознак воно удосконалюється, розвивається. Очевидно, що для підтримки сталого політичного розвитку, гармонізації різноспрямованих трансформаційних процесів політичні зміни мають відбуватися з найменшими для суспільства ризиками – в оптимальний спосіб вписуватися в соціокультурний контекст.

У контексті динамічної міжкультурної комунікації зміни соціокультурних засад існування української спільноти і необхідності забезпечення її сталого розвитку актуальним вважається розгляд взаємовпливу політичних змін і соціокультурного розвитку – виявлення зон взаємопроникнення соціальності, культури і політики, з'ясування ролі політичних механізмів, що сприяють реалізації соціокультурного потенціалу спільноти у створенні самобутніх культурних продуктів цієї спільноти – носіїв цінностей, смислу.

Зазначимо, що поняття „соціальності” відображає зв'язок макро- і мікрорівнів суспільного життя, поєднуючи мотиваційну і організаційну сферу суспільства [1]. З одного боку, воно відображає включення індивіда в соціальний контекст – фіксує його здатність до співбуття з іншими; з іншого боку, містить певні ознаки і критерії визначення точок збігу індивідуального і колективного інтересу. На макрорівні поєднання приватного і суспільного уособлює своєрідну суспільну солідарність – механізм, що забезпечує інтеграцію суспільної системи. „Жодне суспільство не може підтримувати стабільність перед лицем різних потреб і напружень доти, доки інтереси його громадян не пов'язані солідарністю, а також внутрішньою лояльністю і обов'язками”, – зазначає Т. Парсонс [4]. Позначаючи такий інтегративний механізм як „соціетальність” – субстантивну ознаку суспільної системи,

що утримує її цілісність, Т. Парсонс вказує на відчуття лояльності, що виникає на мікрорівні суспільної системи, наповнюючи індивідів готовністю відгукнутися відповідним чином в ім'я „суспільного інтересу або потреби” [5].

У культурі ж механізм суспільної інтеграції відображається у вигляді: а) цінностей соціальності - фундаментальних цінностей, які інтегрують індивідів в спільноту (вирішують „війну всіх проти всіх”); б) цінностей інших класів об'єктів (в залежності від видів і способів взаємодії інститутів), які в конкретних умовах здатні забезпечувати цілісність (виконувати рішення „війни всіх проти всіх” або підтримувати „суспільну солідарність”) і здійснюють легітимацію нормативного порядку; в) експресивних символів, що виражають ефекти дії і механізми організації двох вищих рівнів у доступній узагальненій формі і на суб'єктивному рівні дозволяють сприймати і підтримувати функціонування інститутів і робити кожному членові суспільства свій індивідуальний вклад у колективну справу - підтримку суспільної солідарності [6, с. 23 - 24].

За політичною системою, згідно з теорією Т. Парсонса, закріплена функція цілепокладання - вона відповідальна за організацію і мобілізацію внутрішніх процесів і ресурсів для досягнення певним колективом його цілей і, таким чином, уможлиблюючи консолідовану дію, несе відповідальність за підтримку цілісності соціетальної спільноти перед лицем глобальних загроз [6, 20, 29 - 30].

Ґрунтуючись на принципах взаємопроникнення і взаємодії соціальної, політичної, культурної і економічної сфер суспільного буття, Р. Інглґарт побудував модель, яка дозволяє відстежувати зміну в часі соціетальних цілей і потреб спільноти.

В основі моделі його дослідження покладено три основні компоненти соціокультурного розвитку: економічне зростання, культура і демократія [7, с. 6, 9]. На мікросоціальному рівні ці складові втілюються в категоріях „спроможності”, „бажання” і „можливості” особистості до саморозвитку. Матеріальні ресурси необхідні для підтримання життєдіяльності індивіда; культурні значення і цінності стимулюють розвиток особистості; уповноваження організувати власне життя - демократичні інституційні умови - надають права і створюють обов'язок управляти своїм життям, сприяючи втіленню фундаментальних потреб людини.

Інституційне оформлення цінностей створює для особистості умови просування пірамідою потреб, що для соціокультурної системи є соціетальною метою. На підставі ефективності задоволення потреб і втілення цінностей дослідник робить висновок, що функціонування суспільства як цілого, що забезпечує розвиток людини, її особистості, відображається в цінностях, які становлять незмінне ядро культури, створюють умови для інтеграції і стабілізації функціонування інститутів в цілому [7, с. 9].

Отже, в контексті соціокультурних і політичних змін, ключове значення мають механізми, що „задають” соціетальні цілі - внутрішні причини інтеграції спільноти. Розкриваючи сутність поняття суспільства, Н. Луман говорив, що „система володіє внутрішніми і зовнішніми причинами вироблення свого продукту, а внутрішні причини можна задати таким чином, що виникнуть достатні можливості для комбінації зовнішніх і внутрішніх причин” [3]. В теорії Т. Парсонса це функція цілепокладання, яку реалізує політична підсистема; за Р. Інглгартом — демократичний устрій, що дозволяє невпинно і послідовно просуватися за рівнями задоволення потреб особистості. І в одному, і в другому випадку взаємодія і взаємопроникнення різних вимірів життя суспільства (за сферами і структурними рівнями) відображаються в понятті соціетальності - субстантивної ознаки суспільства як цілого. З тією різницею, що у Т. Парсонса увага сфокусована на проблемі стабільності і проявах самодостатності суспільної системи, а у Р. Інглгарта - на розвитку особистості, на який спрямовуються колективні зусилля.

Змінюючись, спільнота створює свою соціокультурну реальність. Виробляються культурні цінності, які є своєрідними індикаторами удосконалення суспільства, що в умовах інтенсивної міжкультурної взаємодії і конкурентного співіснування культур мають особливу цінність, адже дозволяють спільноті зберігати свою самобутність. На їх ґрунті створюється модель солідарності: унікальна за змістом, механізмами підкріплення і діапазоном модифікації (відповідно до вимог часу). Її специфіка полягає у породженні соціетальних імпульсів, що спонукають суспільну систему організовувати внутрішні процеси і ресурси для самоствердження спільноти як такої.

Для того, щоб зберегти інтегративні властивості, суспільна система диверсифікує імпульс загрози цілісності, що надходить від оточуючого середовища, і перетворює його на множинність потреб. За рахунок внутрішньосистемної диференціації суспільства - існування соціальної, культурної, політичної і економічної сфер [6, с. 16], імпульс проходить макрорівневу класифікацію, розподіляючись у різних доменах суспільного буття. Потрапляючи на структурні макрорівні суспільства, він існує у якості функціональних вимог, звідки, через процеси соціалізації, поширюється на мікрорівень, перетворюючись на форму потреб особистості. Прагнучи задовольнити нестачу, особистість мобілізує свій вольовий потенціал. Питання полягає в тому, яким саме чином.

Через різні форми громадянської активності і політичної участі потреби агрегуються в інтерес і стають надбанням групи. Агрегація дає імпульсу-потребі більший соціальний масштаб. Позначившись як інтереси різних соціальних груп, вони вступають у конкурентну боротьбу, що відображається у формуванні кількох (небагатьох) і тому ключових цілей (втілених у політичних програмах), які стають альтернативами у прийнятті політичного рішення, одна з яких реалізується у державній

політиці. Логіка перетворення соціетального імпульсу на функціональну вимогу макрорівня з вимоги на індивідуальну потребу, з потреби на груповий інтерес, а з інтересу — на програму політичних дій, яка у тому чи іншому вигляді втілюється у пріоритетних напрямках державної політики, лежить в основі більшості моделей сучасних демократій.

Тому ми робимо висновок: чим більш багатогранним є громадянське суспільство і більш конкурентоспроможною система політичного представництва в суспільстві, чим більш відкритим і прозорим є процес прийняття політичних рішень, тим інтенсивнішим буде діалог між суспільством і державними органами влади, тим якісніше відбуватиметься мобілізація соціокультурних потреб спільноти, а відтак оптимальнішою буде політична система і, отже, тим більш самодостатньою і здатною до саморозвитку буде суспільна система в цілому.

Необхідність визначати пріоритети політичного розвитку відповідно до потреб спільноти призвела до імплементації цієї схеми політичного ладу в українське суспільство (її обгнрутування на рівні політичної науки, ідеалізації у програмах політичних партій і подальшої реалізації у нормативно-правових формах).

Демократичний устрій надає максимальний обсяг свободи, порівняно з іншими типами політичного ладу, створює умови, які сприяють соціокультурному розвитку, що є ефективним механізмом творення цінностей. Демократія не регулює часткові взаємовідносини, що виникають у процесі відтворення демократичних норм. Дозволяючи плюралізм, свободу слова і самовираження на макрорівні політики, на мікрорівні при реалізації цих цінностей, політика створює умови конфліктної взаємодії, які породжують рішення і ціннісні значення. Якщо для індивіда це супроводжується дисбалансом віри/зневіри у власну систему цінностей та загостренням відчуття громадської ідентичності, то на макрорівні наявність конфлікту означає активізацію механізмів саморозвитку.

Визнані демократичні норми забезпечують людині відносну свободу мислити, вірити і вчиняти як їй забажається, що робить суспільство відкритим до змін. Інституціоналізація громадських прав і свобод припускає існування станів „невизначеності” на мікрорівні, у міжособистісних стосунках, що дозволяє суб’єктам, які вступають у відносини, регулювати їх на свій розсуд (згідно з теорією раціонального вибору - прагматично і раціонально).

На певному етапі трансформацій демократизація виступає як мета, однак поступово вона має змінюватись іншими пріоритетами. Для того, щоб демократія не перетворилась на самоціль і не спричинила гіпертрофований розвиток інституційних імітацій, необхідне постійне уточнення і розробка ідеалу політичного ладу. Крім того, соціокультурні трансформації демократично розвинених суспільств, в середовищі яких простежується інституційне оформлення постматеріальних цінностей,

порушують питання щодо стандартів і параметрів демократизації для перехідних суспільств. Зокрема це стосується:

1) розширення сфери індивідуальної свободи особистості, що втілюється у відносності ціннісних пріоритетів і супроводжується послабленням залежності індивіда від соціальних норм, відчуття групової ідентичності [10, с. 238]. Як наслідок - підвищення гетерогенності громадянського суспільства, фрагментація ідеологічного простору, утвердження толерантності як принципу співіснування і умови плюралізму в політичному житті;

2) підвищення ролі сучасних комунікаційних технологій в діалозі між владою і суспільством, збільшення політичної компетентності і впевненості громадян щодо впливу на процес управління, що супроводжується зміною засад формування соціальної бази політичної сили, професіоналізації діяльності груп інтересів щодо стратегії включення в процес політичного управління і реалізації конкретних потреб [9, с. 922, 931 - 932].

3) зниження авторитету політичних партій, поширення популярності форм прямої демократії, персоніфікація виборчих кампаній, що обумовлює зростання автономності індивідуального суб'єкта політики [8, с. 144].

Ідея мобілізації соціокультурних потреб під дією соціетального імпульсу залишається константною, тоді як механізми її реалізації змінюються. Передусім це стосується ролі і видів ЗМІ в політичному житті, форм масової політичної участі, партійної ідентичності, зміни мотиваційної структури особистості (авторитарної/ліберальної), пошуку адекватних способів самовираження в політиці.

В українському суспільстві актуалізовані механізми національної ідентичності, розбудови партійної системи і громадянського суспільства, популяризації роз'яснення прав і свобод громадян, їх залучення до прийняття політичних рішень та багато інших заходів демократизації. У даному випадку соціетальною потребою спільноти є прагнення до онтологічної безпеки - відчуття членами спільноти певного ступеня стабільності в політичних нормах і соціальному житті [1]. На відміну від постматеріальних цінностей, це передбачає абсолютизацію критеріїв соціальності, унормування соціально-політичного життя, посилення залежності індивіда від політичних і соціальних норм. Проблема полягає в орієнтирах політичного розвитку: на які стандарти і цінності орієнтуватися українській спільноті для подальшої розбудови демократії? Які об'єкти соціокультурної реальності вважати цінними і політично значущими, якщо ті, що взяті як універсальні, перманентно оновлюються?

Вивчаючи традиційність і сучасність в політичних культурах різних суспільств, Л. Пай зауважував, що „політичний розвиток вимагає очищення від багатьох традиційних переконань в сучасному середовищі, старі патерни та цінності, традиції мають бути застосовані з користю для реалізації цілей спільноти. Тому для уникнення конфлікту між традиційною і модерною субкультурами необхідно „рухатись над

загальними категоріями традиційності та сучасності й шукати особливі цінності” [11, с. 19, 21]. У чому полягають і де шукати такі „особливі цінності” вчений не розтлумачив. З одного боку, імплементація демократичних цінностей у практику політичної діяльності є процесом еволюційним, послідовним. З іншого боку, в умовах підвищеного рівня ентропії політичної системи, а отже й низького рівня передбачуваності політичної поведінки, значно ускладнюється алгоритмічний розвиток і структурування поля політичної культури. Збереження зразка політичної культури вимагає стабілізації - закріплення норм і правил через їх постійне повторення, розвиток і необхідність адаптації до мінливості оточення - перманентної зміни її структури.

Отже конструювання політичних механізмів, їх закріплення на інституційному рівні не має бути самоціллю, а радше умовою розвитку культурних значень і цінностей. Політична культура є механізмом, який формує альтернативи політичного розвитку, дозволяє удосконалювати критерії відбору і позначає алгоритм впровадження тих елементів політичного устрою, які сприяють саморозвитку суспільства. Через політичну культуру за рахунок ціннісних підстав здійснюється мотивування на консолідовану політичну дію - засіб мобілізації і реалізації соціокультурного потенціалу спільноти. Політичне життя необхідно підтримувати оновленням ціннісного змісту для того, щоб існувала українська модель суспільної солідарності, уможлиблюючи колективне співбуття і соціальний розвиток. А це вимагає розуміння закономірностей і принципів розвитку політичної культури.

Література:

1. **Гидденс Э.** Социология. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/gidd/index.php
2. **Инглхарт Р.** Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // ПОЛИС. - 1997. - №4. - 6 - 33.
3. **Луман Н.** Понятие общества. - http://www.soc.pu.ru/materials/golovin/reader/luhmann/r_luhmann1.html
4. **Парсонс Т.** Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения / Американская социологическая мысль. - М. - 1996. - http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/pars/pon_ob.php
5. **Парсонс Т.** Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения - <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/par2.html>
6. **Парсонс Т.** Система современных обществ / Пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева. Под ред. М. С. Ковалевой. — М.: Аспект Пресс, 1998. - С. 270 с.
7. **Inglehart R.** Values Change The World. World Values Survey, 2008. http://www.worldvaluessurvey.org/SebTest/wvs/articles/folder_published/article_base_110/files/WVSBrochure4.pdf - 16 p.

8. **Dalton R., Burklin W., Drummond A.** Public Opinion and Direct Democracy // Journal of Democracy. -2001. - #4, Vol. 12. - P.141 - 153.

9. **Dalton R.** Citizen Attitudes and Political Behavior // Comparative Political Studies. - 2000. - # 33. - P. 912 - 940.

10. **Flanagan Sc. C., Lee A.-R.** The New Politics, Culture Wars, and The Authoritarian- Libertarian Value Change in Advanced Industrial Democracies // Comparative Political Studies. - 2003. - # 36. - P. 235 - 270.

11. **Pye L., Verba S.** Political Culture and Political Development. - Princeton, New Jersey: Princeton University Press. - 565 p.